

ISSN 0027-8084
УДК 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIX/1–4

БЕОГРАД
2008

Милка Ивић, *Лингвистички огледи*, Треће, допуњено издање,
Библиотека XX век 61*, Београд, 2008, 339 стр.

Актуелност приступа језичким истраживањима, као и универзалност и оригиналност интерпретације српских језичких факата академика Милке Ивић, свакако, потврђује чињеница да се њени *Лингвистички огледи* (први пут штампани 1983, други пут 1995. године) појављују трећи пут. Имамо бар два разлога из којих желимо да поменутој књизи посветимо ове редове. Прво — да скренемо пажњу на то да не пролази интересовање српске и светске лингвистичке јавности за огледи проф. Ивић публиковане пре више од две деценије. Друго — да укажемо на то да изразу *допуњено* у овом случају одговара интерпретација 'објављена књига и још једна књига лингвистичких огледа'. Ово, треће, издање *Лингвистичких огледа* броји тридесет и осам радова, распоређених у пет целина. Наиме, књизи је поред тринаест радова из прошлих издања додато двадесет пет, који су већином у блиској прошлости објављени у домаћим и страним лингвистичким часописима и зборницима.

Прва целина *О именици и глаголу* (9–85) поред два, лингвистичкој јавности добро позната¹, опширна рада о именици и глаголу: „Избројивост онога што именица означава као граматички проблем“ (13–38) и „Начини на које словенски глагол овременује понављању радњу“ (54–72) садржи још шест радова, који језичка факта интерпретирају у оквиру когнитивистичких теоријских поставки. Уводно и оквирно место у овом поглављу заузима рад „Актуелни увиди у 'врсте речи'“ (9–12). Овим се текстом указује на то да се традиционална проблематика *врста речи* мора и у нашим условима посматрати из другачијег угла, уважавајући сазнања до којих је дошла когнитивна лингвистика. Наиме, у страниј лингвистици се говори о врстама речи од *мањег и већег значаја* (minor and major category), али и о могућности декатегоријализације — преласка из једне врсте у другу у зависности од комуникативне ситуације, као и о категоријалној полисемији — појави у којој се једна врста речи у зависности од семантичко-синтаксичких околности остварује као друга (нпр.: говори *српски* : *српски* језик). У раду „О акционој семантизованости именице *школа*“ (39–43) ауторка предочава спектар значења које покрива ова именица, не само у српском, него и у другим језицима, тако да ова анализа

¹ Радове из претходних издања нећемо додатно представљати, али ћемо их наводити на одговарајућем месту.

има и културолошки значај. Рад „О специфичном лексичко-морфолошком ентитету *ћуић*“ (44–53) са когнитивног аспекта анализира морфолошке, семантичке, синтаксичке и функционалне особености језичке датости *ћуић* у споју са простим и редним бројевима, када функционише као одговарајући сигнал у ситуацији избројавања. У прилогу „Нови приступи прилошкој детерминацији глаголског предиката“ (73–77) ауторка се враћа својим ранијим запажањима и допуњава их чињеницом да прилози, осим што се поједини представници ове врсте речи у језицима који разликују глаголски вид не могу комбиновати са глаголима оба вида, у одређеним случајевима ближе одређују неки други ситуациони елемент, а не саму глаголом исказану радњу, нпр., акциони поступак, актуелност глаголске радње и сл. На примеру глагола *говорити* у раду „О српском глаголу *говорити* и модификаторима његове лексичке семантике“ (78–79) показује се како граматичка обележја (глаголско време, предлози и сл.) могу утицати на лексичку семантику. Рад са насловом „О српским сложеним лексичким структурама чији су конститутивни елементи *од-* и глаголи обавештајне семантике“ (80–85) из угла когнитивне лингвистике осветљава зашто се у савременом српском језику употребљава само глагол *одговорити*, а не и глаголи *одрећи*, *оћити*, *оћити*, *оћити*, *оћити*, који су му били синонимни и уобичајени у употреби пре два века.

Други део књиге, који носи наслов *О придеву и прилогу* (87–109), доноси нам четири рада, који се сада први пут штампају у оквиру огледа. Ауторка радом „О односима између придева и прилога“ (89–94) на основу српског језичког материјала доводи у сумњу тврђење иностраних лингвиста, претежно англиста, да ове две врсте речи спадају у исту језичку категорију с обзиром на то да им је детерминативна способност идентична. Студија са насловом „О имплицативној / неимплицативној семантизованости придевских и прилошких израза при исказивању информације 'више од'“ (95–98) показује како се убацивањем лексеме *још* неимплицативност поништава. Два наредна чланка „О изразу *јер*“ (99–105) и „О когнитивним приступима изразу *данас*“ (106–109) из когнитивистичке перспективе осветљавају и допуњују постојећа сазнања о овим и њима сродним, као и њима мотивисаним лексичким јединицама.

У одељку *О реченици и њеним саставним деловима* (111–242) налазимо шест познатих радова: „О структури српскохрватске прости реченице с глаголским предикатом“ (113–137), „Српскохрватске реченице с предикатом чије је лексичко језгро именица или заменица у номинативу“ (143–168), „Исказивање директног објекта у (стандардном) српскохрватском“ (173–195), „О реченицама којима се допуњује глагол *знаћи*“ (196–200), „О српскохрватским погодбеним реченицама“ (201–208) и „О српскохрватским герундима“ (209–229). Овде је уврштено још пет радова новијег постанка. Милка Ивић у раду „О информативном потенцијалу прости реченице“ (138–142) пред истраживаче поставља задатак да „саставе да што прецизнији списак таквих речи чијим се убацивањем у просту реченичну структуру неминовно повишава, имплицативним податком, њен обавештајни потенцијал“ (141). Предмет анализе у раду „Прилог *лично* у функцији реченичног субјекта“ (169–172) јесте синтаксичко и семантичко функционисање ове лексеме. У следећем раду „Информативне улоге *пресупозиција* и *импликација* документоване српским језичким фактима“ (230–236) показује се да се у семантичкој интерпретацији исказа морају укључити и пресупозиција и импликација. Полазећи од поставке Светлане

Толстој и разликовања „биолошког“ и „историјског времена“ проф. Ивић у раду „Како српске језичке датости егземплификују собом појмовну категорију 'биолошког времена'“ (237–239) показује које се све информације о људским бићама и разним аспектима њиховог живота разоткривају граматичком и семантичком оствареношћу српских израз *сѣтар* и *млад*. Рад „О проблему анафоре у словенским језицима“ (240–242) представља корекцију запажања слависте Jens-a Nørgård-Sørensen-a да у српском језику није могуће супституисати заменичким изразом антецедент са предикатски употребљеном именицом као у руском или пољском. Наиме, ауторка показује да је то могуће, али да су различите стратегије у словенским језицима којима се остварују анафорски односи – у једним се то чини показним, а у другим личним заменицама.

Синтакси падежа посвећен је четврти одељак *Из јадежне проблемати-ке* (243–295). Њега чине пет познатих радова и један нови, који укључује резултате скорашњих сазнања. То су: „О словенским обавезним детерминаторима“ (245–253), који је уврштен у америчку антологију најважнијих радова из структуралне синтаксичке теорије, потом следе „О семантичким околностима од којих зависи обавезна детерминација квалификативног типа“ (254–260), „О структури српскохрватског падежног система“ (261–269), „Српскохрватски падежни систем за означавање просторних односа“ (270–276), „Лингвистичке консеквенце различитог приступа односу 'део–целина'“ (277–286) и „Когнитивни аспекти феномена партонимије“ (287–295). У овом последњем раду, износећи најпре разматрања овог проблема (део–целина и њихове отуђивости / неотуђивости и одвојивости / неодвојивости), ауторка на српском језичком материјалу, заправо, на називима делова тела, показује да у свим језицима ови односи не функционишу на исти начин – људи себе не виде на исти начин, већ то зависи од колективног искуства далеких нам предака.

Последњи, пети део – *Језик и култура* (297–335) састоји се од девет радова новијег датума. Уводно место припало је раду „Расправљање о језику у време глобализације“ (299–303), у коме се ауторка осврће на проблем повезаности култура, народа и језика у информатичкој ери и неминовност трага које она оставља на плану лексике. Заправо, пита се какав став треба заузети према туђим речима – као одговор нуди став истакнутог лингвисте Егона Фекете: прихватити страну реч тамо где немамо домаћег конкурента, а тамо где имамо своју, не треба је се одрећи у корист туђе, нарочито не из помодарства. Даље, у наредним огледима из ове предметне целине, на основу појединих језичких реалија, проф. Ивић настоји да проникне у ментално устројство српских говорника, као и да објасни друштвене односе и културну баштину одређеног времена, али и обрнуто – да на основу културно-социолошких факата расветли поједине лексичке ентитете или да објасни промену инвентара лексичких јединица. Нарочито интересовање ауторке привлаче померања на лексичко-семантичком плану од Вуковог времена до данас. Такви су радови: „О изразу *џурско*“ (304–307), „О изразу *џросџрано*“ (308–311), „О времену када су се читаонице 'држале' у рукама“ (312–315), „Кад су молери виђеним људима 'моловали и пресликавали образ'“ (316–320), „Значењска и обличка својства глагола типа *годиначи* и *даничи* у Вуковом језику“ (321–325), „Поводом Вукове изјаве – *дјела његова рђава или зла*“ (326–329), „О неким речима из времена кад је 'ђачење' тек отпочињало“ (330–331) и „*Драговољац* и *добровољац* (Поводом једног питања постављеног 1936. године у *Нашем језику*)“ (332–335).

Већина се ових огледа могу окарактерисати и као огледи из историје лексике и као огледи из историје културе.

Ова књига огледа обухвата радове писане под окриљем различитих теоријских усмерења ауторке – од структурализма, преко генеративне граматике до најновијих поставки когнитивистичке оријентације. Ауторка се у њима занима за синтаксу, семантику и исказа и лексичких јединица, као и за промене у лексичком систему. Она увек уз примену најактуелнијих лингвистичких теорија покушава да објасни, у ранијим радовима, језичку структуру и принципе њеног функционисања, а у новијим, на основу језичких ентитета да да свој допринос осветљавању начина на који функционише људски ум, односно на који начин је устројено ментално искуство једног народа. Ова књига је, уједно, својеврсно сведочанство о томе да је академик Милка Ивић увек била у „центру збивања“ што се лингвистичких теорија² тиче и примене њихових принципа у тумачењу и интерпретацији језичких факата. Овако допуњени *Лингвистички огледи* представљају значајан допринос опису структуре и функционисања граматичког и лексичког система српског језика, али и утемељењу одређених теоријско-методолошких принципа у српској лингвистици, па самим тим одређују и правце будућих истраживања.

Марина Сіасојевић

² Да је проф. Ивић водећи познавалац развоја лингвистичких проучавања и теорија не само на овим просторима сведоче бројна издања њене књиге *Правици у лингвистици*, као и преводи ове књиге на друге језике.